

§ 13.

Крывалінейны рух. Лінейная і вуглавая скорасці

Мы вивучылі прамалінейны рух — раўнамерны і роўнапераменны. Крывалінейны рух (мал. 88, а, б) сустракаецца значна часцей. Якія заканыя мернасці такога руху?

Няхай цела рухаецца па крывалінейнай траекторыі, паказанай на малюнку 88, в. Яе (як і любую іншую) можна прыбліжана разбіць на прамалінейныя ўчасткі (MK , AB , ...) і дугі акружнасцей (KA , BD , ...) адпаведных радыусаў.

Прамалінейны рух мы вивучылі. Разгледзім цяпер рух цела (лічачы яго матэрыяльным пунктам) па акружнасці (мал. 89).

Каб ахарактарызаваць становішча цела, праводзяць вектар $\vec{R}$ з цэнтра акружнасці ў той пункт траекторыі, дзе ў дадзены момант гэта цела знаходзіцца. Вектар $\vec{R}$ называюць **радыус-вектарам**.

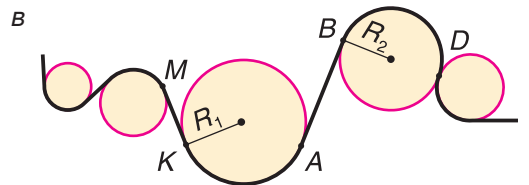
На малюнку 89 радыус-вектар $\vec{R}_1$ паказвае, дзе знаходзіцца цела ў момант часу t_1 , а радыус-вектар $\vec{R}_2$ — у момант t_2 .

Цела *рухаецца па акружнасці*, а радыус-вектар выконвае *вярчальны рух*. За час $\Delta t = t_2 - t_1$ цела пройдзе шлях, роўны даўжыні дугі AB , а радыус-вектар павернецца на вугал $\Delta\phi$.

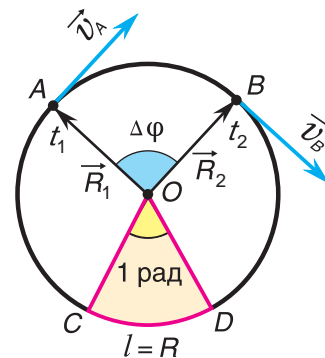
У СІ вугал павароту вымяраецца ў *радыянах* (скарочана — *рад*). Вугал у **1 рад** — гэта **цэнтральны вугал**, даўжыня дугі якога роўна радыусу акружнасці (мал. 89, вугал COB).

Значыць, калі цела пройдзе па акружнасці шлях s , то вугал павароту $\Delta\phi$, выражаны ў радыянах, будзе роўны

$$\Delta\phi = \frac{s}{R}. \quad (1)$$

Мал. 88

Мал. 89

Для аднаго поўнага абароту па акружнасці шлях $s = 2\pi R$, а вугал павароту $\Delta\varphi_1 = \frac{2\pi R}{R} = 2\pi$ рад. Значыць, 2π рад = 360° , а 1 рад = $\frac{360^\circ}{2\pi} \approx 57,30^\circ \approx 57^\circ 18'$.

Рухаючыся па траекторыі, у кожны момант часу цела мае імгненную скорасць $\vec{v}$, накіраваную па датычнай да акружнасці (мал. 89). Пры разглядзе руху па акружнасці яе прынята называць *лінейнай скорасцю*.

Разгледзім самы прасты з крывалінейных рухаў — *рух па акружнасці, пры якім за любыя роўныя прамежкі часу цела (матэрыяльны пункт) праходзіць аднолькавыя шляхі*. У гэтым выпадку модуль лінейнай скорасці $v = \text{const}$. Аднак скорасць руху $\vec{v}$ як вектарная велічыня непастаянная ($\vec{v} \neq \text{const}$), паколькі яе напрамак безупынна змяняецца (мал. 89).

Калі цела рухаецца па акружнасці са скорасцю, модуль якой $v = \text{const}$, яго радыус-вектар $\vec{R}$ выконвае *раўнамернае вярчэнне*. Хуткасць вярчальнага руху характарызуюць *вуглавой скорасцю*. Яе абазначаюць літарай ω (амега). Пры раўнамерным вярчэнні *вуглавая скорасць роўна адносіне вугла павароту $\Delta\varphi$ радыус-вектара да прамежку часу Δt , за які гэты паварот адбыўся*:

$$\omega = \frac{\Delta\varphi}{\Delta t}. \quad (2)$$

Пры раўнамерным вярчэнні вуглавая скорасць ω пастаянная, а яе лікавае значэнне роўна вуглу павароту радыус-вектара за адзінку часу.

Адзінка вуглавой скорасці ў СІ — *1 радыян у секунду* $\left(1 \frac{\text{рад}}{\text{с}}\right)$.

Як звязаны модуль лінейнай скорасці v з вуглавой скорасцю ω ? Падставіўшы $\Delta\varphi = \frac{s}{R}$ у формулу $\omega = \frac{\Delta\varphi}{\Delta t}$, атрымаем: $\omega = \frac{s}{R\Delta t}$. Адносіна $\frac{s}{\Delta t} = v$. Значыць, сувязь паміж вуглавой скорасцю і модулем лінейнай скорасці выражаецца формулай

$$\omega = \frac{v}{R}. \quad (3)$$

Раўнамернае вярчэнне характарызуюць таксама перыядам абарачэння, які абазначаецца літарай T . **Ён роўны часу, за які цела (матэрыяльны пункт) робіць адзін поўны абарот па акружнасці.**

За прамежак часу $\Delta t = T$ радыус-вектар паварочваецца на вугал $\Delta\varphi = 2\pi$. Значыць, згодна з формулай (2)

$$\omega = \frac{2\pi}{T}. \quad (4)$$

З перыядам і вуглавой скорасцю звязана частата вярчэння. Яе звычайна абазначаюць грэчаскай літарай ν (ню).

Частата вярчэння роўна адносіне колькасці абаротаў N да праежку часу Δt , за які яны выкананы:

$$\nu = \frac{N}{\Delta t}. \quad (5)$$

З формулы (5) вынікае: частата вярчэння роўна колькасці абаротаў за адзінку часу. Адзінкай частаты ў СІ з'яўляецца *1 абарот у секунду*, або $\frac{1}{c} = c^{-1}$.

За праежак часу, роўны перыяду ($\Delta t = T$), выконваецца адзін абарот: $N = 1$. Тады згодна з формулай (5)

$$\nu = \frac{1}{T}, \quad (6)$$

г. зн. частата вярчэння ν — велічыня, адваротная перыяду T .

З формул (4) і (6) вынікае сувязь паміж вуглавой скорасцю і частатой вярчэння:

$$\omega = 2\pi\nu. \quad (7)$$

Вуглавая скорасць прапарцыянальна частаце вярчэння.

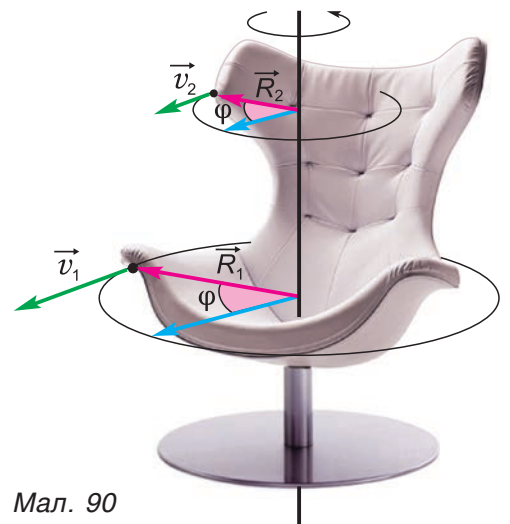
Мы разгледзелі рух матэрыяльнага пункта па акружнасці. Разгледзім цяпер раўнамернае вярчэнне цела вакол нерухомай восі (мал. 90).

Пункты, што размешчаны на восі, знаходзяцца ў стане спакою. Астатнія пункты цела апісваюць акружнасці, якія ляжаць у плоскасцях, перпендыкулярных восі вярчэння. Вуглы павароту $\Delta\varphi$ радыус-вектараў гэтых пунктаў за адзін і той жа час аднолькавыя. Значыць, аднолькавыя *перыяд T , частата ν і вуглавая скорасць ω* усіх гэтых пунктаў.

У той жа час модулі лінейных скорасцей пунктаў цела розныя. Яны залежаць ад адлегласці R пункта да восі вярчэння (мал. 90). Згодна з формулай (3)

$$v = \omega R.$$

Модулі лінейных скорасцей пунктаў цела, якое раўнамерна верціцца вакол нерухомай восі, прама прапарцыянальны адлегласці да гэтай восі.

Мал. 90

Галоўныя вывады

1. Вуглавая скорасць вярчальнага руху лікава роўна вуглу павароту радыус-вектара за адзінку часу.
2. Адзінка вуглавой скорасці — 1 радыян у секунду.
3. Частата вярчэння ёсць велічыня, адваротная перыяду.

? Кантрольныя пытанні

1. Ці можа быць пастаяннай лінейная скорасць цела пры яго руху па акружнасці? Ці можа быць пастаянным модуль гэтай скорасці? Чаму?
2. Які фізічны сэнс мае вуглавая скорасць? У якіх адзінках яна вымяраецца?
3. Як вуглавая скорасць звязана з лінейнай?
4. Як звязаны перыяд абарачэння з вуглавой скорасцю? Частотой вярчэння?
5. Ці аднолькавыя перыяды абарачэння пунктаў цела, якое верціцца вакол восі? Ці аднолькавыя лінейныя скорасці гэтых пунктаў? Чаму?

Прыклад рашэння задачы

Вал электрарухавіка кавамолкі выконвае $N = 45$ абаротаў за час $t = 6,0$ с. Вызначыце перыяд, частату і вуглавую скорасць раўнамернага вярчэння вала.

Дадзена:

$$N = 45$$

$$t = 6,0 \text{ с}$$

$$T \text{ — ?}$$

$$v \text{ — ?}$$

$$\omega \text{ — ?}$$

Рашэнне

Частата вярчэння вала:

$$\nu = \frac{N}{t}; \quad \nu = \frac{45}{6,0 \text{ с}} = 7,5 \text{ с}^{-1}.$$

Улічваючы сувязь паміж перыядам і частотой, знаходзім:

$$T = \frac{1}{\nu} = \frac{1}{7,5 \text{ с}^{-1}} = 0,13 \text{ с}.$$

Вуглавая скорасць:

$$\omega = 2\pi\nu = 6,28 \text{ рад} \cdot 7,5 \text{ с}^{-1} = 47 \frac{\text{рад}}{\text{с}}.$$

$$\text{Адказ: } T = 0,13 \text{ с}; \quad \nu = 7,5 \text{ с}^{-1}; \quad \omega = 47 \frac{\text{рад}}{\text{с}}.$$

Практыкаванне 9

1. Колькі радыян змяшчае цэнтральны вугал, даўжыня дугі якога роўна дыяметру акружнасці? Палове даўжыні акружнасці?

2. Жолаб, сагнуты ў выглядзе паловы акружнасці радыусам R , ляжыць на стала (мал. 91, выгляд зверху). Па жолабе з пункта A ў пункт C перамясціўся шарык. Які шлях ён прайшоў? Чаму роўны модуль перамяшчэння шарыка?

Намалюйце вектары перамяшчэнняў шарыка і лінейных скарасцей шарыка ў пунктах A , B і C , лічачы модуль скорасці руху шарыка $v = \text{const}$.

3. Выкарыстаўшы рашэнне папярэдняй задачы, знайдзіце і намалюйце вектары: $\Delta \vec{v}_1 = \vec{v}_B - \vec{v}_A$, $\Delta \vec{v}_2 = \vec{v}_C - \vec{v}_B$ і $\Delta \vec{v}_3 = \vec{v}_C - \vec{v}_A$.

4. Чаму роўна адносіна шляху да модуля перамяшчэння пры руху шарыка (мал. 91): а) з пункта A ў пункт B ; б) з пункта A ў пункт C ? Які вывад з гэтых разлікаў можна зрабіць?

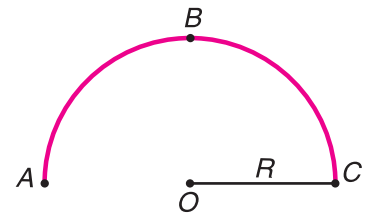
5. Вызначыце вуглавую скорасць, частату вярчэння і перыяд кола, якое раўнамерна верціцца, калі за прамежак часу $\Delta t = 1,0$ с яно выконвае чвэрць абароту.

6. Пры раўнамерным вярчэнні адно кола за час $t_1 = 8$ с выконвае $N_1 = 240$ абаротаў, а другое за час $t_2 = 40$ с выконвае $N_2 = 600$ абаротаў. У колькі разоў адрозніваюцца іх вуглавая скорасці? Іх перыяды і частоты вярчэння?

7. Барабан цэнтрыфугі для выкручвання бялізны верціцца раўнамерна з частатой $\nu = 600 \frac{1}{\text{мін}}$. Дыяметр барабана $d = 40$ см. Вызначыце перыяд і вуглавую скорасць вярчэння барабана. Знайдзіце модуль лінейнай скорасці пунктаў на яго паверхні.

8. Вызначыце перыяды, частоты і вуглавая скорасці вярчэння гадзіннікавай, мінутнай і секунднай стрэлак гадзінніка.

9. Вызначыце вуглавую і лінейную скорасці абарачэння Зямлі вакол Сонца. Адлегласць ад Зямлі да Сонца лічыце роўнай $R = 150\,000\,000$ км.

Мал. 91